

JÓHANNES B. SIGTRYGGSSON

HUGLEIÐINGAR UM STAFRÉTTAR UPPSKRIFTIR*

1. Inngangur

Í þessari grein er velt upp ýmsum spurningum um venjur og hefðir í stafréttum uppskriftum norrænna miðaldatexta. Fyrst er fjallað stuttlega um norrænu hefðina í textaútgáfum (2.1) og uppskriftum (2.2) og síðan vikið að ýmsum þáttum og ósamræmi í stafréttum uppskriftum, t.d. hvað varðar læsileikasamræmi (3.1), táknnotkun (3.2) og upplausn banda og styttinga (3.3). Að lokum verður stungið upp á nokkrum nýjungum í sambandi við táknun ill- og ólæsilegra stafa (3.5) og leiðréttingartákna (3.4).

2. Norræna hefðin

Áður en ég vík að einstökum þáttum þá er rétt að kynna stuttlega þá hefð sem þessar útgáfuvenjur eru sprotnar upp úr, þ.e. norrænu útgáfu- og uppskriftarhefðina.

2.1 Norræna útgáfuhefðin

Sú hefð við útgáfu fornra norrænna texta, sem nú er almenn, á að miklu leyti rætur að rekja til Árnastofnunar í Höfn (*Det Arnamagnæanske Institut*).¹ Jón

* Þessi grein er að hluta byggð á kafla í M.A.-ritgerð minni í íslenzkri málfræði (2000). Leiðbeinandi við hana var Guðvarður Már Gunnlaugsson fræðimaður á Stofnun Árna Magnússonar. Ég þakka honum og Haraldi Bernharðssyni ýmsar góðar ábendingar og auk þess nafnlausum ritrýni Griplu.

¹ Sbr. Jensen (1989:211): „Den undersøgelsesstrategi og de udgivelsesmønstre, som nu anvendes af så godt som alle, der arbejder med kritisk udgivelse af norrøne tekster, er i al væsentlighed fastlagt af Jón Helgason.“ Jón setti þó aldrei skipulega niður hvað greindi norrænu textafræðina frá þeirri klassísku (sjá Örnólf Thorsson 1990:48, og Jensen 1989:211).

Helgason prófessor (1899–1986) skóp þessa útgáfuhefð að miklu leyti. Ég nefni hana yfirleitt norrænu hefðina í umfjölluninni hér á eftir. Hún hefur bæði haft áhrif á textafræðina sjálfa og uppskriftarvenjur.

Helztu einkenni þessarar hefðar eru að textar eru gefnir út eftir einu aðalhandriti,² stofngerð er ekki endurgerð og áherzla lögð á að rannsaka öll handrit sem geyma textann.³

Aðalbreytingin frá eldri útgáfuvenjum var líklega sú að öll handrit texta bæri að rannsaka og þar á meðal ung pappírshandrit sem oft hafði verið lítið tillit tekið til áður.⁴ Útgáfa Jóns Helgasonar á *Hungurvöku* (1938) hafði líklega einna mest að segja um þetta endurmat á pappírshandritum.⁵ Þetta sjónarmið hefur haft mikil áhrif og á fullan rétt á sér.⁶

Lítið hefur hins vegar verið skrifað fræðilega um norræna textafræði heldur hafa menn frekar látið verkin tala.⁷ Helle Jensen lektor á Árnastofnun í Höfn hvatti mjög til þess að rætt yrði um uppskriftarvenjur og þær samræmdar (sjá Jensen 1988, 1989). Einnig hafa t.d. Knirk (1985) og sérstaklega Haugen (1985, 1987, 1988, 1990, 1992, 1995 o.s.frv.) skrifað allmikið um aðferðafræði í norrænni textafræði á síðustu árum. Einnig hafa verið haldnar nokkrar ráðstefnur um hana. Árið 1987 var t.a.m. haldin ráðstefna um textafræði og útgáfur norrænna texta í Godøysund í Noregi (Fidjestøl et al. 1988) og Stofnun

² Nákvæmara er að segja að hver gerð texta sé gefin út eftir einu handriti.

³ Jón fylgdi í þessu náði eftir textafræðiaðferðum Karl Lachmanns (1793–1851).

⁴ Finnur Jónsson gaf t.a.m. út fyrstu fræðilega útgáfuna af *Egils sögu Skallagrímssonar* árin 1886–88 en tók ekki nægilegt tillit til ungra pappírshandrita af henni sem höfðu textagildi eins og Jón Helgason (1956) benti á. Um þetta sjá einnig Bjarna Einarsson (2001). Blaisdell (1967) fjallar almennt um gildi íslenskra pappírshandrita frá síðari öldum. Driscoll (1997: 237) segir: „[...] the sooner we recognise that there's no such thing as a worthless manuscript, the better.“

⁵ Sbr. Jón Helgason (1938:27): „Hungrvakas overleveringshistorie gennem 400 aar, indtil ca. 1600, er fuldstændig ukendt. Ingen membran af dette værk er bevaret, og vort kendskab til det beror udelukkende paa afskrifter fra 17. aarh.“

⁶ Eitt mest sláandi dæmið um gildi hennar er útgáfa Helle Jensens á *Eiríks sögu víðförla* (1983) sem til að mynda er varðveitt í Flateyjarbók (GKS 1005 fol (skrifuð að mestu 1387)). Þegar útgáfan var tilbúin uppgötvaðist ungt pappírshandrit (skrifað um 1803) með sögunni í bókasafni Yale-háskólans í Bandaríkjunum sem hafði allmikið textagildi (sjá Jensen 1983:123–32).

⁷ Sbr. orð Rindals (1990:218): „Det har skjedd lite innanfor tekstkritikken i norrøn filologi frå midten av 1800-talet til i dag. Det er ikkje skrive nokon teoretiske eller metodiske arbeid innanfor feltet. Men dei tekstkritiske prinsippa er nytta i fleire avhandlingar. [...] Dei fleste tekstkritiske arbeid innanfor norrøn filologi byggjer på ei allment akseptert oppfatning av tekskritiske metodar. Det er sjeldan vi finn referansar til teoriverk om tekskritikk.“

Árna Magnússonar á Íslandi hélt árið 2003 málþing um „udgivelsesprincipper og tekstformidling“.

2.2 Norræna uppskriftarhefðin

Sú uppskriftaraðferð sem hefur tíðkast í útgáfum Det Arnamagnæanske Institut og Stofnunar Árna Magnússonar á Íslandi hefur einnig haft mikil áhrif. Mikilvægt atriði í henni er að sýna allan mun á táknum sem hugsanlega getur haft hljóðkerfislegt gildi. Það er t.a.m. greint á milli ‘a’ og ‘ǣ’ þar sem fyrra táknin stendur fyrir /a/ en hið síðara fyrir /ǣ/. Á hinn bóginn er ekki sýndur munur á ‘r’ og ‘r̥’ vegna þess að þau tákna sama hljóðið, þ.e. [r]. Annað sem einkennir stefnuna er að oft er skipt út sjaldgæfum stafbrigðum („útskipting“) fyrir almennari, t.d. ‘f’ í stað ‘þ’ þótt síðarnefnda táknin sé einhaft fyrir /f/ í handriti. Önnur einkenni þessarar hefðar eru að uppleyst bönd eru ekki auðkennd og greinarmerkjasetning og há- og lágstafir samræmdir að nokkru leyti.⁸ Þetta er þó ekki algilt og t.a.m. uppleyst bönd eru auðkennd með skálettri í nokkrum útgáfum Stofnunar Árna Magnússonar.⁹

Útgáfa Stefáns Karlssonar á íslenskum frumbréfum (1963) hefur líklega haft mest að segja um það hvernig aukatáknakerfi norrænu hefðarinnar lítur út.¹⁰ Flestir sem hafa gefið út texta hjá Árnastofnunum tveimur hafa notað eitt-

⁸ Haraldur Bernharðsson (1997:256–57) lýsir Árnastofnanahefðinni í ritdómi um útgáfu Ólafs Halldórssonar á *Matheus sögu postula* (1994): „[...] en aðaltextinn, AM 645 4to, er prentaður „hálfstafrétt“, eftir aðferð þeirri er lengi hefur tíðkast á stofnunum Árna Magnússonar á Íslandi og í Kaupmannahöfn. Þar eru upplausnir banda ekki auðkenndar og sérnöfn prentuð með stórum upphafsstaf, en auk þess er lesið á íslensku úr latneskum orðum og böndum og íslensku orðin skáletruð.“

⁹ Í Noregi hefur lengst af á síðustu öld og þeirri næstsíðustu verið fylgt nokkuð annarri uppskriftarstefnu. Meira hefur verið þar um bandréttar (og stafréttar) uppskriftir, þar sem sýnt er hvernig leyst er úr böndum og lítið er um útskiptingar sjaldgæfra tákna, t.d. á *r* rotunda (‘r̥’) fyrir ‘r’, ‘f’ fyrir ‘s’ og ‘þ’ fyrir ‘f’. Sérstaklega á þetta við um útgáfur Kjeldeskriftfondet, t.d. Indrebø (1920) og Holm-Olsen (1945). Sá síðarnefndi fylgir t.a.m. handritinu í því að nota ‘p’ í stað ‘v’.

¹⁰ Stefán Karlsson (viva voce 2000) tók við gerð síns kerfis mið af táknaferfi því sem Holm-Olsen (1945) notaði við útgáfu *Konungs skuggsjár* (1945:xix). Til að mynda eru þaðan táknin ‘þ’ utan um orð sem strikað hefur verið yfir. Stefán bjó síðan til út frá því ‘þ’ fyrir tvírituð orð. Einnig eru þaðan t.d. ‘ˆ’ fyrir millilínubókstafi og ‘*’ fyrir leiðrétt orð. Dæmi um aðra táknanotkun hjá Holm-Olsen en Stefáni er að Holm-Olsen notar sviga (‘ ’) fyrir það sem gleymt hefur að skrifa en Stefán notar (‘ < ’).

hvert afbrigði táknakerfisins sem Stefán setur fram í þeirri útgáfu (1963: lxvii–lxviii).¹¹

3. Stafréttar uppskriftir

Vík ég þá að meginefni þessarar greinar, þ.e. greiningu einstakra þátta í stafréttum uppskriftum.

3.1 Læsileikasamræmi í stafréttum uppskriftum

3.1.1 Greinarmerkjasetning

Í sumum elztu íslenzku handritunum eru notuð nokkur ólík greinarmerki.¹² Síðan dregur úr þessari fjölbreytni og til að mynda er í hinu mikla sagna-handriti Möðruvallabók (AM 132 fol.) frá 14. öld (c1330–70) nær eingöngu notaður punktur.¹³ Punkturinn er lengi vel algengasta greinarmerkið en í síðari alda handritum færirst t.a.m. í vöxt notkun skástriks ‘/’.

Í mjög mörgum miðaldahandritum fylgir greinarmerkjasetning ekki neinni reglu heldur virðist merkjunum vera potað tilviljunarkennt niður.¹⁴ Þetta tefur lestur á textum þar sem náð er fylgt greinarmerkjasetningu handritsins. Spurningin er því hvort nauðsynlegt sé að eltast við slíkt í stafréttum uppskriftum.¹⁵

¹¹ Haugen (1992:12) er með aðeins flóknara kerfi sem virðist bæði byggt á kerfi Stefáns og Holm-Olsen. Guðvarður Már Gunnlaugsson (1998:276) er með svipað kerfi og Stefán.

¹² Í Íslenzku hómilfubókinni (Holm perg 15 4° frá um 1200) eru t.d. notuð punktur ‘.’, semikomma (depilhögg) ‘;’, *punctus cum virgula* ‘:’ og spurningarmerki ‘∞’ og enn fleiri greinarmerki (de Leeuw van Weenen 1993:46).

¹³ 55803 dæmi um punkt en aðeins 11 um kommu og engin önnur greinarmerki koma fyrir, sjá de Leeuw van Weenen (2000:47).

¹⁴ Sjá t.d. stafsetningarlýsingu Zitzelsberger (1987:lxv–lxvii) á Sth perg fol nr 7.

¹⁵ Orðið *stafréttur* nær ekki nógu vel yfir greinarmerki. Ef til vill væri heppilegra að nota orðið *táknréttur* eða *staftáknréttur* yfir uppskriftir þar sem ekki eingöngu er fylgt stafsetningu handrits heldur einnig greinarmerkjasetningu þess. Þannig væri hægt að greina á milli uppskrifta þar sem stafsetning er stafrétt en greinarmerkjasetning samræmd að einhverju leyti (stafrétt uppskrift) og uppskrifta þar sem hvorttveggja er ósamræmt (táknrétt uppskrift). Guðvarður Már Gunnlaugsson (2003:201) kallar hins vegar þær útgáfur táknréttar þar sem „[Ö]ll tákn (stafir, bönd og önnur tákn), sem koma fyrir í handriti, eru prentuð. [...] og ekki er leyst upp úr böndum og skammstöfunum.“ Ef til vill mætti frekar nefna slíkar útgáfur *prentréttar*. Til samanburðar má geta þess að Guðvarður (2003:201, nmgr. 11) leggur til að uppskriftir þar sem bönd eru prentuð en útgáfan er samt að öðru leyti ekki táknrétt verði kallaðar *bandréttar*.

Millileið sem allmargir fylgja er að setja inn þau greinarmerki sem eru í handritinu en bæta þeim við innan oddklofa sem augljóslega vantar, t.d. <.> og </>.¹⁶ Sá galli er á þessari leið að ekki er hægt að losna við greinarmerki sem greinilega er ofaukið. Til greina kæmi að auðkenna þau með | |, t.a.m. |. | og |/. Slíkir svigar sýna annars aukaorð og tvítekningar og ekkert sem mælir á móti því að nota þá einnig til að tákna greinarmerki sem er ofaukið.

Björninn er þó ekki unninn þó að ákveðið sé að samræma greinarmerki þannig því að það þarf líka að velja hvaða greinarmerki á að nota. Á einvörðungu að nota þau sem koma fyrir í handritinu eða einnig greinarmerki sem notuð eru í nútíma greinarmerkjasetningu, t.d. ‘,’ og ‘?’?

Ef fyrri leiðin er valin þá vandast málið þegar þörf er á kommu, t.d. í upptalningu, í uppskrift handrits þar sem þær eru ekki notaðar. Í slíkri stöðu kemur annaðhvort til greina að sleppa því alveg að nota greinarmerki þar sem komma ætti að vera eða nota punkt fyrir kommu (<.>). Sá galli fylgir fyrstu aðferðinni að textinn verður torlæsari þegar greinarmerki er alveg sleppt og vafamál geta komið upp við lestur. Ef hins vegar punktur er notaður tekur tíma fyrir lesandann að átta sig á því hvort hann sé ígildi punkts eða kommu. Einfeld leið til að greina á milli þessara ólíku hlutverka punktsins væri að láta orðið sem fylgdi á eftir *kommupunkti* hefjast á lágstaf, t.d. ‘Hestar<.> kyr og ær’. Þetta er hins vegar ekki góð leið í uppskriftum þar sem há- og lágstafir eru ekki samræmdir.

Seinni leiðin, þ.e. að samræma greinarmerkjasetningu til nútímamáls, finnst mér ótæk nema í uppskriftum með samræmdri stafsetningu og þar geta líka komið upp ýmis vafamál. Mér finnst liggja beinast við að nota eingöngu þau greinarmerki sem eru notuð í handritinu sjálfu í stafréttum uppskriftum því að annars stingur greinarmerkjasetning í stúf við aðra samræmingu nema e.t.v. í léttisamræmdum uppskriftum.¹⁷

Mér finnst réttast samkvæmt þessu að auðkenna viðbætt greinarmerki með oddklofum. Vafasamara er hins vegar að þurrka út óþörf greinarmerki í útgáfum.

¹⁶ Útgáfa Driscolls (1992) á *Sigurðar sögu þögla* er dæmi um slíka útgáfu.

¹⁷ Ítarlegt yfirlit yfir ólíkar uppskriftartegundir er hjá Guðvarði Má Gunnlaugssyni (2003).

3.1.2 Há- og lágstafir

Í flestum íslenskum miðaldahandritum eru einnig engar skýrar reglur um notkun há- og lágstafa.¹⁸ Hástafir koma oft fyrir inni í setningum og lágstafir hafðir í upphafi setninga og í sérnöfnum.

Há- og lágstafir tengjast náíð greinarmerkjasetningu í almennri stafsetningu og ef hún er samræmd í uppskrift eru þeir yfirleitt einnig samræmdir að einhverju leyti.¹⁹ Hástafir eru þá hafðir í upphafi setninga og einnig í sér- og örnefnum.

Það sem helzt mælir með samræmingu há- og lágstafa er að hún eykur mjög læsileikann. Hún rýrir hins vegar gildi uppskriftarinnar fyrir staffræðirannsóknir því að þá eru t.d. felld saman stafbrigðin ‘r’, ‘i’ og hásteflingurinn ‘R’ í hástafnum ‘R’. Staffræðingar þurfa þó hvort sem er að nota handritahljósmyndir eða handritin sjálf við rannsóknir sínar svo að þau rök vega ekki þungt. Útgefendur verða því að gera upp við sig hvort vegur þyngra.

Samræming há- og lágstafa getur í undantekningartilfellum verið óviss. Dæmi um það er að stundum er óljóst í fornum textum hvort *norðrqlnd/Norðrqlnd*²⁰ og *kaupangr/Kaupangr*²¹ séu samnöfn eða örnefni.

Svokallaðir *hásteflingar* (lágstafir sem hafa útlit hástafa (*capitalis*)), t.d. ‘R’ og ‘N’ sem eru þeir algengustu, flækja nokkuð samræmingu há- og lágstafa.²² Aðeins er hægt að hafa þá í einni stærð því að ef þeir eru stækkaðir breytast þeir í venjulega hástafi. Ástæðan fyrir þessu er að venjulegir lágstafir hafa annað útlit en hástafir sama grafems (grafans), t.d. ‘f’ og ‘F’. Hásteflingar eru hins vegar smækkaðir hástafir og því hafa flestir þeirra sömu lögun og hástafirnir.

Ef litið er á hásteflinga sem hljóðkerfisgreinandi stafi, eins og færð eru rök fyrir í undirkafla 3.2.2, þá ætti í raun að aðgreina hásteflingastafi frá venjulegum hástöfum þegar há- og lágstafir væru samræmdir. Þarna er því ósam-

¹⁸ Knirk (1985:606) segir þetta um notkun há- og lágstafa: „Scribes were notoriously inconsistent with respect to capitalization, and it is frequently difficult to discern what the scribe meant to be capitalized. In general one might say that scribes used few capitals in the Middle Ages, whereas they used many capitals, somewhat at random, after the Reformation.“

¹⁹ Á hinn bóginn hefur samræming há- og lágstafa ekki endilega í för með sér greinarmerkjasamræmingu, sbr. t.d. útgáfu Stefáns Karlssonar (1983) á *Guðmundar sögu A*.

²⁰ Sjá Ólaf Halldórsson (1988:13).

²¹ Sjá Bjarna Einarsson (1985:cxxx).

²² Hásteflingar voru oft notaðir í miðaldahandritum í staðinn fyrir lengdarstrik eða -depil yfir stöfum til að tákna tvöföldun hljóðs, t.a.m. ‘fan’ f. *fann*, en þeir stóðu þó einnig stundum síðar fyrir einfalt hljóð, t.d. ‘riki’ f. *ríki*. Um hásteflinga sjá t.d. Seip (1954:100–101) og Widding (1934:362).

ræmi í kerfinu. Þetta skiptir þó ekki meginmáli þar sem hásteflingar tákna alltaf stutt hljóð fremst í orði.

3.1.3 Eitt orð eða tvö?

Annað álitamál í stafréttum uppskriftum er hvort fylgja eigi handriti eða nútímavenju um skiptingu orða. Í miðaldahandritum er algengt að spyrða orð saman, sem ekki eiga saman samkvæmt uppruna, t.d. 'jlandi' fyrir *í landi*,²³ og skilja í sundur önnur sem ættu að standa saman (oftast samsett orð), t.d. 'Reidgota land' fyrir *Reiðgotaland*.²⁴ Algengasta tegund „spyrðingar“ er forskeyting, þ.e. forsetningu er skeytt saman við eftirfarandi fallorð. Handriti er fylgt í þessu í sumum útgáfum þótt orðaskipting sé annars samræmd.

Eitt af því sem mælir á móti því að fylgja handritinu í þessu er að oft er erfitt að greina hvenær er bil og hvenær ekki milli orða og orðhluta og lítið vitað um hvernig miðaldamenn skynjuðu slíkt.²⁵ Bil milli orða geta einnig verið mislöng og eru samræmd í langflestum útgáfum.²⁶ Dæmi um útgáfu þar sem reynt er að sýna mislöng bil upp að vissu marki er stafbrigðarétt útgáfa Dahlerup á *Ágripi af Noregs konunga sögum* (1880). Þar sem vafi lék á því hvort eitt eða tvö orð var í handriti sýndi Dahlerup nákvæmlega stærð bilsins en ef greinilega var bil á milli orða var venjulegt bil haft í uppskriftinni.

Annað sem mælir á móti því að fylgja handritinu náði um skiptingu orða er að oft er ekki hægt að vita hvort ætlunin hafi verið að skrifa orð, sem klofnar á línuskilum, í einu lagi eða tvennu þar sem skipting á milli lína er yfirleitt ekki merkt, t.d. með '–', eins og í nútímastafsetningu. Þeir sem hafa áhuga á að rannsaka bil milli orða og orðhluta verða því helzt að láta sér nægja að notast við ljósprentaðar útgáfur eða handritin sjálf.²⁷

Yfirleitt eru há- og lágstafir, eitt orð og tvö og greinarmerkjasetning samræmd að einhverju leyti í stafréttum útgáfum og tel ég að slíkt sé æskilegt,²⁸ samanber orð Knirks (1985:608):

²³ Um forskeytingu í fornum íslenskum handritum og bréfum sjá Má Jónsson (2000).

²⁴ Það væri e.t.v. hægt að kalla þetta fyrirbrigði *orðgjá*.

²⁵ Sjá þó Saenger (1997).

²⁶ Dahlerup fjallar um erfiðleikana við að greina á milli eins orðs og tveggja í inngangi sínum að útgáfunni (1880:xxxv–xxxvi).

²⁷ Sbr. orð Knirk (1985:608): „[...] the strong element of editorial subjectivity present in determining word division diminishes the value of the printed edition for such investigations and will most likely force scholars to the manuscript itself.“

²⁸ Sanders (2001:clxxiii–clxxiv) hefur eftirfarandi reglur um skiptingu í eitt orð og tvö í útgáfu sinni á *Bever's sögu*: „If division occurs at a line break, and in uncertain cases in mid-line,

Within the foreseeable future details of scribal capitalization, word division, and punctuation will be of limited interest as objects of research, word division being perhaps the most interesting of the three [...] A degree of normalization in all three areas would increase readability tremendously and should be acceptable, as long as the editor outlines scribal practices and his editorial procedures in the introduction.²⁹

3.2 Stafasamræming

3.2.1 Sérhljóðasamræming

Óljósar reglur gilda um táknun sérhljóðaafrbrigða í norrænu hefðinni. Tvennt virðist þó skipta mestu máli, þ.e.:

Að greina á milli stafbrigða sem hugsanlega sýna hljóðkerfislegan mun, t.d. standa ‘ǣ’, ‘ǣ̃’, ‘æ’, ‘ǣ̃’, ‘ǣ̃’ fyrir /ǣ/ en ‘a’ fyrir /a/ og /ǣ/.

Að skipta út sjaldgæfum³⁰ 1) *grunntáknum* og 2) *stafbrigðum* fyrir alhengari ef sjaldgæfa táknir er ekki í hljóðkerfisandstöðu við önnur tákn fyrir sama fónem (þ.e. táknar annað hljóð), t.a.m. 1) ‘f’, ‘d’ og ‘i’ fyrir ‘þ’, ‘f’, ‘ð’ og ‘i’ og 2) ‘æ’ fyrir ‘ǣ’, ‘ǣ̃’, ‘ǣ̃’, ‘ǣ̃’, ‘ǣ̃’, ‘ǣ̃’, ‘ǣ̃’, ‘ǣ̃’, ‘ǣ̃’ o.s.frv.³¹

Misræmi er í því hvernig farið er með *útrbrigði* sérhljóða eins og króka, hala, depla o.s.frv. Í mörgum útgáfum er nákvæmlega greint á milli depla og punkta yfir sérhljóðum og þeir alltaf sýndir,³² t.d. ‘ǣ’, ‘ǣ̃’, ‘æ’, ‘ǣ̃’ og ‘ǣ̃’ og

compound words are printed as two units if the first element is a noun in the genitive; otherwise they are joined together. Words that are written together but do not in conjunction form a recognisable compound are separated in the texts without notice.“

²⁹ ‘Í nánustu framtíð mun há- og lágstafasetning skrifara, orðaskipting og greinarmerkjasetning hafa takmarkað gildi fyrir vísindarannsóknir. Þó er orðaskipting ef til vill forvitnilegust af þessu þrennu. [...] Einhver samræming á öllum þremur sviðum yki læsileika gríðarlega og ætti að vera hægt að settast á hana svo fremi sem útgefandinn lýsir skrifarasérkennum og útgáfuvenjum sínum í inngangi’ (þýðing mín).

³⁰ Með sjaldgæfum táknum á ég eiginlega við tákn sem áður fyrr þurfti að smíða sérstaklega í prentsmiðjum. Tilkoma fomleturgerða í tölvum hefur auðveldað útgefendum mjög að herma náði eftir táknnotkun handrita. Í nýlegum útgáfum sést einnig að menn eru óhræddari en áður við að nýta sér þetta aukna frelsi í táknnotkun, sjá t.d. Firchow og Grimstad (1989), sem hefur hugsanlega leitt til þess að stundum hafi verið gengið of langt í að elta táknnotkunina á kostnað læsileikans.

³¹ Með grunntáknum á ég hér við tákn sem eru alltaf eða nær alltaf notuð í handriti fyrir eitt-hvert hljóð en með stafbrigðum á ég við tilviljunarkenndari grafemísk tákn.

³² Það má einnig velta því fyrir sér hvort alltaf sé nauðsynlegt í léttisamræmdri uppskrift að greina á milli tvíbrodda og -depla því að, eins og Haraldur Bernharðsson (2003) benti á, er þar aldrei hljóðkerfislegur munur á og t.a.m. bæði ‘ǣ̃’ og ‘ǣ̃’ standa alltaf fyrir /ǣ/.

‘ó’, ‘ó’, ‘ö’, en öðrum útbrigðum sleppt eins og krókum, hölum og lykkjum, t.a.m. ‘á’, ‘ǰ’ og ‘æ’, og þau táknuð ‘a’ og ‘æ’. Ástæðan fyrir þessu er líklega sú að síðastnefndu útbrigðin eru yfirleitt aðeins skriftarleg afbrigði grunn-táknsins og hafa ekkert hljóðkerfisgildi, þ.e. standa fyrir það sama með og án útbrigðanna.³³

Meðferð brodda og depla er mismunandi eftir sérhljóðum. Ekki hefur tíðkast að tákna brodda og depla yfir sumum þeirra í útgáfum,³⁴ þ.e. *i*, *u*, *y* og *æ* en hins vegar yfir öðrum t.d. *a*, *e* og *o*. Líklega er ástæðan fyrir þessum mun sú að í síðastnefndu táknunum greina broddar og deplar stundum á milli fónema, þ.e. /a/ og /á/, /e/ og /é/ og /o/, /ó/ og /ö/ og hafa því hljóðkerfislega þýðingu.³⁵

Eins og sést á þessari umfjöllun þá er þetta flókið kerfi og ekki alltaf auðvelt að greina ástæður eða reglur fyrir vali á sérhljóðatáknum. Nýverið hefur orðið algengara en áður að tákna öll eða flest sérhljóðaaufbrigði. Vissulega sparar það útgefandanum vangaveltur að haga því þannig en samt hlýtur þá að vakna sú spurning til hvers verið sé að greina á milli allra þessara ólíku tákna og útbrigða sem enginn hljóðkerfislegur munur er á í stafréttum útgáfum.³⁶ Er ekki með því greiningunni komið óþarflega mikið yfir á lesandann? Hér skiptir þó vitaskuld máli hverjum útgáfan er ætluð.

3.2.2 Samhljóðasamræming

Yfirleitt er heldur minni aðgreining gerð á samhljóðum en sérhljóðum í útgáfum. Það er t.d. yfirleitt ekki greint á milli ólíkra stafbrigða fyrir /s/ (‘s’ og ‘ſ’) og /r/ (‘r’ og ‘r’) enda hefur slík aðgreining eingöngu grafemískt gildi, t.a.m. við athugun á dreifingu stafbrigða eftir stöðu í orði o.s.frv. Útskipting sjaldgæfra grunnsamhljóða er einnig nokkuð algeng, t.d. ‘f’, ‘v’ og ‘d’ í staðinn fyrir ‘þ’, ‘þ’ og ‘ð’.

³³ Undantekning frá þessu er þó ‘ð’ sem stendur fyrir /ð/ á meðan grunntáknið ‘o’ táknar yfirleitt /o/, /ö/ eða /ó/.

³⁴ Þó hefur færzt í vöxt í nýlegum útgáfum að tína til fleiri útbrigði sérhljóða en áður og til að mynda er greint á milli ‘i’ og ‘í’ í útgáfu Kirsten Wolf (1995) á *Gyðinga sögu*.

³⁵ Punkturinn yfir ‘i’ var upphaflega notaður í handritum til að greina ‘i’ frá ‘n’ og ‘m’ (*aðgreiningarbroddur*), sbr. Lindblad 1952:150–52. Svipað er að segja um sérhljóðabrodd yfir ‘f’ (og ‘j’). Í uppskriftum er hann yfirleitt ekki sýndur heldur eru notuð táknin ‘i’ (‘j’). Þó greinir t.d. Zitzelsberger (1987) á milli ‘i’ og ‘í’ í útgáfu sinni á *Konráðs sögu keisarasonar*. Þörfin fyrir brodd yfir ‘j’ til að greina það frá ‘n’ og ‘m’ er hins vegar ekki jafnmikil því minni hættu er á því að ruglast sé á ‘j’ en ‘i’ fyrir ‘n’ eða ‘m’.

³⁶ Það er einnig sú hættu fyrir hendi að menn geri meira úr merkingarlausum strikum og kroti en efni standa til.

Helzti munurinn á meðferð sérhljóða- og samhljóðatákna er samt hvað varðar líminga (þ.e. föst táknasambönd, e. *ligatures*). Yfirleitt eru allir sérhljóðalímingar sýndir í uppskrift með sértáknum en ekki grunntáknum límingsins, t.d. ‘æ’ en ekki ‘aa’ og ‘av’ en ekki ‘av’.³⁷ Samhljóðalímingar eru hins vegar oftast leystir upp í grunnþætti sína, ‘ck’ í stað ‘ck’ og ‘pp’ í stað ‘pp’.³⁸ Vandséð er hvað réttlæti þetta misræmi.³⁹ Þó er líklegt að tvöfölduð sérhljóðstákn séu oftast í andstöðu við sambærilega líminga en samhljóðstákn, t.d. væri hægt að hugsa sér lágmarksparið ‘faa’ (pf.ft. af *fár*) ~ ‘fæ’ (so. *fá*).

Hásteflingar eru vandmeðfarnir eins og áður hefur komið fram. Þeir tákna yfirleitt tvöfalt eða langt samhljóð og spurningin er hvernig á að fara með þá í uppskrift. Á ekkert að hrófla við þeim eða leysa þá upp, t.d. ‘r’ > ‘rr’, eins og venja er að gera með lengdarmerkta lágstafi, t.d. ‘p’ > ‘pp’ og bönd?

Yfirleitt er hásteflingum haldið óbreyttum í stafréttri uppskrift. Halda má því fram að þar sem þeir komi stundum fyrir lengdarmerktir, t.d. ‘r’, þá sé rétt að skilgreina þá sem óuppleysanleg sjálfstæð grunntákn því að annars verði upplausn þeirra tóm vitleysa, t.d. ‘r’, ‘ñ’ > ‘rr’, ‘nw’ > ‘rrr’, ‘nnnn’ (eða ‘rrrr’, ‘nnnn’ eða ‘nnnn’ og ‘rrr’)! Einnig er oft hljóðkerfislegur munur á þeim og venjulegum lágstöfum eins og áður sagði, þ.e. þeir tákna tvöfalt eða langt samhljóð, og því rökrétt að fylgja sömu venju og við táknun sérhljóða og halda þeim óbreyttum.⁴⁰ Auk þess eru þeir einnig grunntákn og því eðlilegt að halda þeim.

Hvað á þá að gera við hásteflinga með punkt eða annað tvöföldunarmerki yfir sér, t.d. ‘r’ og ‘ñ’? Á að sýna tvöfaldan lágstaf ‘rr’ og ‘nn’, tvöfalda hásteflingstáknið ‘rr’ og ‘nw’ eða hrófla ekkert við þeim?⁴¹ Samkvæmt framansögðu er líklega rétt að tvöfalda hásteflinginn sjálfan en leysa hann ekki upp

³⁷ Sérhljóðalímingar eru þó t.d. leystir upp í frumþætti sína í sumum bindum *Íslensks fornbréfasafns* (Diplomatarium Islandicum), t.d. ‘aa’ fyrir ‘aa’. Þar gæti hins vegar verið um að ræða að aukatákn hafi vantað í lettrið sem notað var í prentsmiðjunni.

³⁸ Sjá þó t.d. Aðalheiði Guðmundsdóttur (2001) sem notar límingana ‘gg, pp’ í uppskrift sinni á Vargstöfum.

³⁹ Það má þó e.t.v. halda því fram að ‘pp’ sé frekar bogasamband og ‘ck’ jafnvel einnig.

⁴⁰ Hásteflingar fóru þegar fram liðu stundir einnig að standa fyrir aðeins eitt samhljóð eins og áður sagði, t.d. ‘riki’. Dæmi eins og þetta mæla einnig með því að þeim sé haldið óbreyttum, þó að hér sé ekki hljóðkerfismunur á hásteflingum og lágstöfum, því að varla er hægt leysa þá upp í slíkum tilvikum, ‘riki’!

⁴¹ Stefán Karlsson (1983:liii) hróflar t.a.m. ekkert við lengdarmerktum hásteflingum í uppskrift sinni á *Guðmundar sögu A*: „Hásteflingum (G, M, N, og R) er haldið (og G prentað þegar svo er skrifað, en g leyst upp gg), þegar þeir eru í stöðu lítilla stafa.“

í lágstafi, t.d. 'r' > 'RR'. Að leysa hann ekki upp styngi í stúf við meðferð annarra lengdarmerktra samhljóðstákna.

3.3 Bönd og styttingar

Forníslenzkar skammstafanir eru tvenns konar, styttingar og bönd.⁴² Í flestum stafréttum útgáfum á fornorrænum textum eru styttingar hafðar innan sviga á meðan uppleyst bönd eru annaðhvort ekki auðkennd eða upplausnin auðkennd með skálettri. Skammstafanir eru yfirleitt skilgreindar á eftirfarandi hátt: *stytt-*

⁴² Hreinn Benediktsson (1965:85–95) skiptir skammstöfumum (*abbreviations*), en undir þær falla bæði styttingar og bönd, í fjóra flokka (þýðingar mínar):

- 1) Styttingar (*suspensions*), t.d. 'b.' ('.b.') f. 'borg'.
- 2) Samdráttur (*contractions*), það sem er á milli tákna er felld niður, t.d. 'kngi' f. 'konungi'.
- 3) Yfirskrifaðir stafir (*superscript letters*). Hreinn lítur svo á að uppskrifaða stafinn eigi ekki að skálettra, þ.e. 'virþa' f. 'vþa'. Í flestum útgáfum þar sem uppleyst bönd eru auðkennd er uppskrifaði stafurinn hins vegar einnig skálettraður í slíkum tilvikum, t.d. 'virþa'.
- 4) Sértákn (*special signs*), t.d. *w*-bandið ('∞') og 'm'-rúnin (ʸ) fyrir *maðr*. Til samanburðar má geta þess að Cappelli (1967:xii–lii) skiptir latneskum skammstöfumum í sex flokka: 1) *per truncamento* 'stýfing', 2) *per contrazione* 'samdráttur', t.d. 'b' fyrir 'beata'; 3) *per segni abbreviativi con significato proprio* 'styttingarmerki fastrar merkingar', t.d. '&' fyrir *et*; 4) *per segni abbreviativi con significato relativo* 'styttingarmerki óskilgreindrar merkingar', t.d. 'q' fyrir *qui*; 5) *per lettere sovrapposte* 'millilínubókstafir' og 6) *per segni convenzionali* 'sértákn'.

Nýjasta tilraunin til að flokka norræn bönd og styttingar er hjá Guðvarði Má Gunnlaugssyni (2001). Þar er þeim skipt í fimm flokka:

1. Styttingarmerki fastrar merkingar, t.d. nefhljóðsband, 'ir'-band, 'i' fyrir 'eð' í orðinu 'með' o.s.frv.
2. Styttingarmerki óskilgreindrar merkingar, þ. á m. strík í gegnum bókstaf eða yfir staf, t.d. 'þ' fyrir 'það'. Einnig eru orð (mannanöfn) stýtt með því að skrifaður er fyrsti bókstafurinn og settur punktur fyrir aftan (og framan), t.d. 'G.' fyrir 'Gunnarr' eða 'Guðmundr'.
3. Millilínubókstafir, t.d. 'a' sem táknar oftast 'ar' eða 'va' og 'i' sem táknar 'il' fyrir ofan 't'.
4. Samdráttur. Fyrsta og síðasta bókstaf í orði er haldið og beygingarendingum (og oft einhverjum staf inni í miðju orði), t.d. 'ld' fyrir 'land'. Oftast eru einhver strík í gegnum leggina.
5. Stýfing. Aðeins einn eða tveir stafir skrifaðir og stýfingin sýnd með punkti, striki yfir eða gegnum bókstaf, t.d. er so. *skulu* og beygingarmyndir af því oft stýtt í 'lkl'.

Þessi flokkun hefur ýmsa kosti, t.a.m. eru nöfn banda og styttinga lýsandi fyrir eðli þeirra og kerfið hugsað frá grunni út frá venjum í fornum handritum. Mér finnst þó mannanaftastyttingar eins og 'G.' fyrir 'Gunnarr' eða 'Guðmundr' og föst bönd 'þ' fyrir 'þar' ekki eiga heima í sama flokki. E.t.v. er þörf á sex flokkum, sbr. greiningu Cappelli (1967) hér að framan. Flokkum 1 og 2 hjá Guðvarði væri hægt að skipta upp í þrjá flokka: 1) bandamerki fastrar merkingar, 2) bandamerki óskilgreindrar merkingar, t.d. 'þ' fyrir 'þar' og 3) styttingarmerki óskilgreindrar merkingar, t.d. 'G.'.

ing merkir orð sem er stytt eða bundið með tákni sem merkir ekkert ákveðið, eins og punkti, og ræðst upplausn þess af samhengi.⁴³ *Band* hefur hins vegar fastari merkingu og er oft hægt að ráða í upplausn þess af löguninni, þ.e. hún vísar til upplausnarinnar, t.d. ‘e’ > *reler*.

Málið er hins vegar flóknara en þetta og skilgreiningin „tákn sem merkir ekkert ákveðið“ virðist einnig geta átt við ýmis bönd. Óljóst er t.a.m. hvort flokka eigi sum styttingarmerki, eins og t.d. ‘-’, til banda eða styttinga. Táknid er órætt en á hinn bóginn er upplausn þess reglubundin í hverju umhverfi fyrir sig sem er einkenni banda.⁴⁴ Ekki er heldur hægt að skilgreina bönd þannig að aðeins sé ein möguleg upplausn á þeim, t.a.m. *ur* af *ur*-bandi (‘∞’) því að oft eru að minnsta kosti tveir upplausnarkostir, t.d. annaðhvort *ra* eða *ar* af *π*-bandinu eða annaðhvort *u* eða *o* í áherzluléttri endingu.

Dæmi um upplausn sagnarinnar *mæla* sýnir hve erfitt það getur verið að skilja á milli banda og styttinga. Hvort á t.d. að leysa úr ‘m’li með ‘m(æ)l(t)i’ eða *mælti*? Skilgreiningin á styttingu er eitthvert órætt merki og hér er ekkert ákveðið band sem stendur fyrir ‘æ’ og ‘t’ heldur er einhvers konar óráður krókur á ‘l’. Þetta ætti því að flokkast sem stytting. Á hinn bóginn er að minnsta kosti hluti orðsins allföst skammstöfun, sem merkir alltaf það sama í þessu umhverfi, og líkist að því leyti böndum. Lausn Stefáns Karlssonar á þessu vandamáli er athyglisverð (1983: lxxiv): „Þt. af ‘mæla’ er oftast bundin þannig að skrifað er *ll* með lykku í t.d. *mlltu* 182.18, *mæll* 182.19 og *mll* 7.52; því er leyst upp *mæll*(*lt*-), enda þótt aðeins sé skrifað *ml* með lykku, t.d. *mæll*(*ltu*) 187.13 og *mæll*(*lti*) 239.19.“ Stefán leysir upp ‘æ’ án sviga vegna þess að upplausn þess er viss, þ.e. engin óvissa eða val á milli fleiri möguleika. Hins vegar er óvíst hvort sögnin er í nútíð eða þátíð: *mæll*(*lti*) eða *mæll*(*ir*) og því setur hann þann hluta orðsins innan sviga.

Hægt er að komast hjá flokkunarvandamálum sem þessum með því að sleppa því að nota sviga og skáletra allt sem er uppleyst eins og t.a.m. er gert í útgáfu Firchow og Grimstad (1989) á *Elucidarius*. Við það fer samt for-

⁴³ Guðvarður Már Gunnlaugsson (1998:276) lýsir þeim svo: „(), svigar merkja að það sem er innan þeirra er skammstafað í handriti með punkti eða tákni sem merkir ekkert ákveðið.“ Aðalflokkar styttingar eru tveir: i) sagnir og ii) sérnöfn (örnefni). Í fyrri flokknum eru algengar sagnir (oft *verba dicendi*) eins og *mæla* og *segja*. Aðalóvissan við upplausn þeirra er hvaða tíð þær eru í, þ.e. nútíð eða þátíð, t.a.m. ‘m(æ)lir’ eða ‘m(æ)lti’. Hinn aðalflokkur styttinga eru sérnöfn sem oft er alls ekki hægt að ráða í nema út frá samhengi, eins og t.d. ‘G(íslí)’, ‘G(unnarr)’.

⁴⁴ Þetta bandamerki stendur t.d. fyrir ‘ann’ í ‘h’ en hins vegar ‘onu’ í ‘hm’. Auk þess er það leyst upp öðruvísi þegar það stendur með öðrum stöfum, t.d. ‘ad/at’ í ‘þ’.

görðum ákveðinn eðlismunur á böndum og styttingum sem gott er að halda til haga.

Ein leið til að greina betur á milli styttinga og banda væri að breyta skilgreiningunni á styttingum. Í fyrsta lagi þannig að á undan „óræða“ styttingarmerkinu megi aðeins fara **eitt** tákn, t.d. ‘k(onungr)’, ‘G(rettir)’ og aðeins tvö tákn ef síðara táknid er ekki hluti af óstytta orðinu, t.a.m. ‘bb.’ fyrir ‘b(rædur)’ eða í samsettum orðum, t.d. ‘bb.’ fyrir ‘b(irki)b(einar)’. Samkvæmt þessu yrði t.d. ‘kⁿg’ leyst upp ‘kongur’ en ekki ‘k(on)gur’. Í öðru lagi með því að segja að á eftir styttingarmerkinu megi ekki fara neinn stafur, nema í samsettum orðum, t.d. ‘k(ongs)s(onr)’, annars sé um band að ræða. Samkvæmt því yrði þá t.a.m. ‘kr’ leyst upp sem ‘kongr’. Allar skammstafanir sem ekki falla undir þessar skilgreiningar flokkist þá með böndum.

Nýtt notagildi fyrir sviga gæti verið að hafa þá utan um bönd sem óljóst er hvernig á að leysa upp, t.d. ‘k(on)gur’ (sem gæti einnig verið ‘k(onun)gur’) og halda þá skáletruninni til að sýna að orðið sé bundið en ekki stytt.

Stundum er ekki hægt að lesa í upplausn banda út frá útliti þeirra og t.d. þarf að leita til forngrísku að uppruna π -bandsins sem stendur fyrir *ra* eða *ar*. Önnur bönd vísuðu áður fyrr til upplausnarstafa en hafa stirðnað vegna málbreyinga og breyinga á táknanotkun („stirðnuð bönd“). Dæmi um þetta eru svokölluð *stafabönd*, t.d. ‘^e’ og ‘^o’, sem stóðu fyrst fyrir *re/er* og *ro/or*, en fóru síðar að tákna *ri/ir* og *ru/ur* eftir að áherzlulétu endingarsérhljóðin voru almennt farin að vera táknuð þannig. Annað dæmi um stirðnað band er ‘^e’, t.d. í ‘^m’ fyrir ‘mic/mik’, sem í ungum handritum verður að leysa upp sem ‘mig’ eftir að /k/ önghljóðaðist í áherzluléttri stöðu.⁴⁵

Það getur einnig verið snúið að greina á milli uppskrifaðra stafa og banda, t.a.m. þegar bandatákn stendur reglulega í einhverju ákveðnu umhverfi fyrir einn staf, t.d. *re/er*-bandið ‘^e’ í ‘þ^etta’ sem yfirleitt er leyst upp sem ‘þetta’.⁴⁶ Kæmi hins vegar til greina að flokka slík „bönd“ með uppskrifuðum stöfum og skrifa ‘þ^etta’?⁴⁷ Gegn þeirri túlkun mælir það að uppskrifaðir stafir eru

⁴⁵ Svipað hefur gerzt með ‘^o’ sem varð *og*. Haraldur Bernharðsson (viva voce) telur að ‘^e’ hafi þótt handhægt sem stytting því að það hafi tekið minna pláss en ‘^þ’. Auk þess hafi skrifarhefð haft sitt að segja.

⁴⁶ Sjá t.d. ‘þetta’ í AM 589 e 4to 15v18, 22, 16r2 o.s.frv. Í handritinu stendur ‘þ^etta’ og uppskrifaði stafurinn lítur út eins og *re/er*-band en stendur þó hér aðeins fyrir /e/.

⁴⁷ Samkvæmt kerfi Hreins Benediktssonar (1965) til að tákna uppleyst bönd ætti líklega að tákna þetta dæmi án nokkurs skáleturs, þ.e. ‘þetta’. Samkvæmt því er ‘^e’ í orði eins og ‘vⁱda’ fyrir *virða* bæði uppskrifaður stafur og band og sé ég ekki alveg hvernig það getur farið saman. Samkvæmt norræna táknkerfinu ætti þá í raun að tákna þetta dæmi sem ‘vⁱrd^a’.

ekki reglulegir og flokkast með skrifaramistökum, þ.e. skrifarinn gleymir tákni og bætir því síðar við fyrir ofan orðið. Í þessu tilviki er orðið *þetta* hins vegar reglulega ritað með bandatákninu og ásetningur skrifarans er greinilega að rita orðið þannig.⁴⁸ Auðveldasta leiðin til að greina á milli banda og uppskrifaðra stafa í tilvikum sem þessu er því líklega að greina *ásetning* skrifarans.⁴⁹

Eitt helzta einkenni Árnastofnanahefðarinnar, eins og áður var sagt, hefur verið að auðkenna ekki uppleyst bönd. Rökin fyrir því eru meðal annars þau að skáletranir orða torveldi lestur og auk þess sé mjög erfitt og seinlegt að prófarkalesa slíkar uppskriftir. Gildi textans fyrir mál- og skriftarrannsóknir eykst hins vegar ef bönd eru auðkennd.⁵⁰ Málfræðigildi bundins táknns er minna en óbundins því að upplausnin er alltaf að einhverju leyti tilgáta og ekki alltaf ljóst hvernig eigi að leysa úr böndum.⁵¹

3.4 Leiðréttingar á texta

3.4.1 Stjörnumerkt orð

Annar flokkur „merktra“ orða eru svokölluð stjörnumerkt orð, þ.e. orð í handriti sem útgefandi telur að séu misrituð eða röng og sem hann hefur leiðrétt. Það getur vitaskuld oft orkað tvímælis hversu langt á að ganga í að leiðrétta „mistök“. ⁵² Leiðréttu formin eru oft fengin úr öðrum handritum og getur þá

⁴⁸ Auk þess er bandatáknið smærri en venjulegt uppskrifað ‘e’.

⁴⁹ Annað mál er síðan hvort band geti nokkum tíma staðið fyrir aðeins einn staf því að felst það ekki í skilgreiningunni á böndum og orðinu sjálfu að þau bindi stafi saman? Skrifarnir sjálfir höfðu hins vegar ekki áhyggjur af þessu og líklega óþarfi að krefjast þess að bönd tákni alltaf fleiri en einn staf. Réttara væri að skilgreina þau þannig að tilgangurinn með þeim sé að minnka ummál texta, á skinni eða pappír, annaðhvort með því að binda tákn saman með bindingartákni eða með því að skrifa staf skipulega fyrir ofan línu.

⁵⁰ Haraldur Bernharðsson (1997:257) segir þetta um galla þess að auðkenna ekki uppleyst bönd: „Á hinn bóginn gagnast slíkur texti ekki að öllu leyti til málsöguannsóknar þar sem engin leið er að átta sig á því hvað er ritað fullum fetum í handritinu og hvað er útgefandans; er þá ekki nema hálf gagn að því að slá svigum um það sem lesið er úr styttingum ef ekki er um leið auðkennt það sem leyst er úr sjálfstæðum böndum.“

⁵¹ Yfirleitt er það form valið sem er algengast óbundið þegar leyst er úr böndum en einnig kæmi til greina að leysa úr böndum í sama hlutfalli og þegar táknin eru óbundin, þannig að ef *-er* væri fimm sinnum algengara óbundið í texta en *-ir* yrði sjötta hvert tilvik leyst upp *‘ir’* en annars *‘er’*. Þetta endurspeglar betur stafsetningu handritsins en væri óhentugt þegar eitt-hvert form er langalgengast og yrði líklega erfitt í framkvæmd.

⁵² Sbr. Stefán Karlsson (1963:lxiv): „Imidlertid kan det naturligvis ikke altid afgøres hvorvidt en påfaldende ordform beror på fejlskrivning eller kan tænkes at repræsentere en udtaleform,

verið nauðsynlegt að samræma stafsetningu þeirra að stafsetningu aðaltextans.⁵³ Mikilvægt er að útgefandi texta hafi yfirgripsmikla þekkingu á máli textans til að geta metið þetta skynsamlega.⁵⁴

3.4.2 Orð og tákn sem bætt er við

Önnur skyld tegund af leiðréttingum er að bæta orðum eða táknum við texta sem ekki er að finna í handriti. Yfirleitt eru þá settir oddklofar utan um það sem bætt er við. Huga þarf að tvennu við slíkt.⁵⁵ Í fyrsta lagi þarf, eins og þegar leyst er úr styttingum, að sjá til þess að viðbæturnar séu í samræmi við stafsetningu og mál textans. Í öðru lagi má eingöngu bæta því við textann sem skrifari hlýtur að hafa gleymt að skrifa og sem er alveg nauðsynlegt að bæta við samhengisins vegna.

Það er enn óvissara að bæta við texta en leysa úr styttingum því að þá er ekki aðeins óljóst hvernig á að stafsetja og hvaða orðform eigi að nota í upplausninni heldur einnig hvort skrifarinn hafi yfirleitt ætlað að skrifa nokkuð.⁵⁶ Það er mjög auðvelt að ganga of langt í svona „holufyllingum“ og freistast til þess að reyna að betrubæta textann. Nauðsynlegt er að útgefandinn gjörþekki mál og stíl skrifarans og sérkenni ólíkra máltímabíla til þess að hann geti varað sig á þessu. Gott dæmi um það hve þetta getur verið varhugavert er svokallað frumlagsfall í *Sigurðar sögu þögla* í AM 596 4to sem útgefandi sögunnar Driscoll (1992:clxv) ályktar að hljóti að vera með vilja gert og stíls-einkenni („These occur with such frequency that this can only be a deliberate stylistic feature.“).⁵⁷ Margir hefðu líklega freistast til þess í tilviki sem þessu að „leiðrétta“ textann.

hvorfor det ofte må bero på en tilfældighed, hvorvidt udgiveren har foretaget rettelser af denne art eller ej.“

⁵³ Sbr. Stefán Karlsson (1963:lxviii): „Er udfyldning foretaget efter diplomatarisk afskrift, følges denne bogstavret, medens udfyldning efter andre afskrifter normaliseres i overensstemmelse med originalens ortografi.“

⁵⁴ Það hefur lengi verið viðtekin venja að leiðrétta augljósar villur í textum og stundum, sérstaklega í samræmdum uppskriftum, án þess að auðkenna leiðréttinguna. Það má hins vegar velta því fyrir sér hvort slíkar leiðréttingar, t.d. á texta manns sem gerði margar villur, gefi ekki ranga mynd af stíl hans og máli þar sem textinn sé „fegraður“.

⁵⁵ Fyrsta tákn nýrrar málsgreinar hefur oft máðst út eða aldrei verið ritað og er stundum vafamál hvort á að hafa táknið sem er ólæsilegt eða vantar innan hornklofa ([]) eða oddklofa (<>).

⁵⁶ Annað álitaefni er hvort skáletra eigi tákn sem gleymt hefur að rita ef líklegt er, út frá því hvernig táknið eru rituð annars staðar í handritinu, að skrifari hefði bundið þau, t.d. far(er).

⁵⁷ Um þetta atriði í forníslenzku sjá einnig Þóru Björk Hjartardóttur (1993:45–56).

Sú spurning vaknar hvort það sé nokkurn tíma réttlætánlegt að bæta við orðum í stafréttum uppskriftum en þá er hægt að spyrja á móti hvort útgefandinn bregðist þá ekki því hlutverki sínu að miðla textanum til lesandans.

3.4.3 Orð og tákn sem er ofaukið

Í stafréttum útgáfum eru tvírituð orð (e. *dittography*) iðulega auðkennd með ‘|’.⁵⁸ Í útgáfum með samræmdri stafsetningu eru slík aukaorð hins vegar yfirleitt þurrkuð út athugasemdalaust. Útgefandinn þarf að meta hvort um raunverulega tvíritun sé að ræða og er það yfirleitt ekki erfitt en þótt honum skjöplist er það ekki svo mikill skaði í stafréttum útgáfum því að lesandinn getur dregið sjálfstæðar ályktanir af textanum þegar öll orð eru táknuð í uppskriftinni.

Það kemur líka fyrir að tákn séu tvírituð, t.d. ‘|h|Haldanar’ í handritinu AM 589 e 4to 19v5–6. Algengt er í handritum að tvírta tákn á síðuskilum og einnig línuskilum eins og í dæminu hér að framan. Það mætti því e.t.v. víkka út skilgreininguna á ‘|’ þannig að sagt sé að innan þeirra eigi að setja orð og tákn sem eru tvírituð (eða fjölrituð).

3.5 Ill- og ólæsilegir staðir

Engar skýrar reglur eru um meðferð ógreinilegra og ólæsilegra tákna í stafréttum uppskriftum. Þrenns konar aukatákn eru yfirleitt notuð í norrænu hefðinni til að sýna óskýra staði í handriti: 1) hornklofar ([]), 2) núll (ooo) og 3) punktar (...).⁵⁸

Lítum fyrst á skilgreininguna á hornklofum. Guðvarður Már Gunnlaugsson segir þetta um notkun þeirra (1998:276): „hornklofar eru settir utan um stafi, orð eða setningar sem eru ólæsileg í handriti vegna slits eða skemmda. Útgefandi getur lesið í eyðurnar og prentað það sem augljóst er að eigi að standa eða það sem stendur í uppskrift.“ Samkvæmt þessari skilgreiningu getur lesandinn ekki verið viss um hvort það sem stendur innan þeirra sé hrein tilgáta byggð á samhengi í texta eða aðliggjandi stöfum eða hvort leifar tákns eða orðs sjáist, t.d. leggur af ‘n’. Parna finnst mér vera eðlismunur á og nauðsynlegt að skilja betur á milli þess sem augun sjá og lestilgátna.

⁵⁸ Sumir auðkenna einnig illlæsilega stafi með *undirpunkti*, t.d. Haugen (1992:12) ‘d’, ‘n’, ‘e’. Þetta getur þó valdið misskilningi ef undirpunktar eru notaðir í handriti til að tákna útstrikun.

Ég legg tvennt til til að bæta þetta ósamræmi: Í fyrsta lagi að *tilgátutákn*, þ.e. ólæsileg tákn sem eru endurgerð út frá samhengi, verði alltaf auðkennd innan hornklofa með stjörnu (*), t.d. ‘þei[*r]’, til að sýna að um tilgátu útgefanda sé að ræða (sjá undirkafla 3.4.1). Í öðru lagi legg ég til að illlæsilegum táknum verði bætt við skilgreininguna á hornklofum: *Hornklofar eru settir utan um stafi, orð eða setningar sem eru illlæsileg eða ólæsileg í handriti vegna slits eða skemmda*. Hreinar tilgátur sem byggja á *samhengi* verða þá samkvæmt þessu alltaf stjörnumerktar, t.a.m. ‘[*hana]’,⁵⁹ en þar sem lesturinn byggist eingöngu á því sem *sést* sé hins vegar óþarfi að hafa stjörnu, t.d. ‘[haoo]’. Ríflægur hluti tákns þyrfti að vera læsilegur í handriti til að það gæti flokkast sem illlæsilegt.⁶⁰

Þriðja mögulega leiðin væri að hafa aðeins núll eða punkta innan hornklofa en aldrei stafi því að samkvæmt upphaflegu skilgreiningunni eru innan hornklofanna *ólæsilegir* stafir og þá á að tákna með núllum eða punktum.

Erfitt getur verið að greina á milli illlæsilegra og ólæsilegra tákna. Menn freistast oft til að lesa meira í handrit út frá samhengi en þeir ætluðu sér og skrifa t.d. upp ‘þei[r]’ í stað ‘þei[o]’ jafnvel þó að síðasta tákníð sé alveg ólæsilegt. Nauðsynlegt er að vara sig á þessu.

Notkun núlla (‘ooo’) og punkta ([...]) í uppskriftum er einnig nokkuð á reiki. Bæði þessi tákn standa fyrir ólæsileg tákn, ‘o’ stendur fyrir ólæsilega stafi og svarar fjöldi tákna nokkurn veginn til fjölda þeirra en ‘[...]’ (þrír punktar) fyrir óvísan fjölda ólæsilegra tákna. Þessi grunnskilgreining er allskýr en vafamál koma þó upp. Hvað á til að mynda að gera þegar skorið er af jaðri handrits þannig að tákn hverfa alveg?⁶¹ Guðvarður Már Gunnlaugsson (1998:276) og Stefán Karlsson (1963:lxviii) tákna burtskorna stafi bæði með núllum og punktum eftir því hvort fjöldi þeirra er viss eða óviss.⁶² Eftir að stafir hafa verið skornir í burtu er hins vegar ekki hægt að vita með vissu nema út frá samhengi hve margir þeir voru upphaflega. Mér finnst því rökrétt að tákna alltaf tákn sem eru skornir í burtu með [...] en aldrei núllum þó að fjöldi burtskorinna stafa sé ljós út frá samhengi, t.d. ‘þei[...]’ en ekki ‘þei[o]’ fyrir *þeir*. Þeir sem vildu hins vegar tákna burtskorna stafi með núllum þyrftu helst

⁵⁹ Rétt er að hafa stjörnu innan hornklofans því að efinn liggur ekki í því *hvort* eitthvað standi þarna heldur *hvað*.

⁶⁰ Þessi skilgreining nærði þá líka yfir illlæsilega stafi táknaða með undirpunkti, t.d. ‘ę’.

⁶¹ Dæmi um þetta er t.d. í handritinu AM 589 e 4to 19r37 ‘ga[...]’ fyrir *gaf*.

⁶² Stefán Karlsson (1963:lxviii) notar þrjá punkta (...) aðeins til að tákna burtskorna stafi: „[...] bortskárne bogstaver af ubestemmelig antal.“

að stjórnumerkja þau, t.d. ‘ga[*oo]’, til að sýna að fjöldi núllanna sé tilgáta og endurgerð útgefanda.

Ekki er sérstaklega gert ráð fyrir böndum í skilgreiningunni á núllum.⁶³ Gagnlegt getur verið að greina illlæsileg bönd frá óskýrum stöfum og legg ég til að þau verði táknud með skálettruðu núlli, t.d. ‘p[oo]’ fyrir ‘þeir’.⁶⁴ Líklega er réttast að hafa eitt núll fyrir hvert band en miða fjölda núlla ekki við fjölda stafa í upplausninni.

Gott getur einnig verið að geta sýnt í uppskrift þegar nokkurn veginn er vitað um fjölda ólæsilegra stafa. Hægt væri að setja sviga utan um vafanúll til að tákna slíka óvissu, t.d. ‘[oo(o)]’ ef ólæsilegir stafir eru tveir eða þrír.⁶⁵

4. Samantekt

Rétt er í lokin að draga saman helztu nýmæli í þessari grein.

Í köflum 3.1.1–3.1.3 mæli ég með því að greinarmerkjasetning, há- og lágstafir og eitt orð og tvö verði samræmd, upp að vissu marki, til að auka læsileika (læsileikasamræmi). Mælt er með því að nota eingöngu þau greinarmerki sem koma fyrir í handritinu sjálfu. Ég legg til að skilgreiningin yfir tvírituð orð (auðkennd með ‘| |’) verði einnig látin ná yfir tvírituð greinarmerki (3.1.1) og tákn (3.4.3).

Í kafla 3.2 reyni ég að skýra reglur um val á sérhljóða- og samhljóða-táknum í stafréttum útgáfum. Ég legg til að ekkert sé hróflað við hásteflingstáknum í uppskrift heldur litið á hásteflingana sem sjálfstæð tákn, t.d. ‘fer’ en ekki ‘ferʀ’. Eðlilegt sé hins vegar að leysa upp lengdarmerкта hásteflinga eins og venja er að gera með önnur lengdarmerkt samhljóð, t.d. ‘r’ > ‘rr’.

⁶³ Sbr. Guðvarð Mátunnlaugsson (1998:276): „fjöldi tákna svara nokkurn veginn til fjölda bókstafanna, að vísu ekki fjölda hugsanlegra band.“

⁶⁴ Hugsanlega væri betra að hafa óvissubandið uppskrifað, t.d. ‘p[°o]’.

⁶⁵ Notkun handritljósmynda vekur einnig upp ýmsar spurningar. Um alllangt skeið tíðkaðist að mynda handrit á Árnastofnun í Höfn undir útfjólubláu ljósi en þegar óæskileg áhrif ljóssins á handritin komu í ljós snemma á áttunda áratugnum var því hætt (sjá Overgaard 1997:21). Margar handritamyndir eru þó til þar sem slík lýsing var notuð og er oft auðveldara að lesa dökka og óskýra staði á þeim en í handritunum sjálfum (sbr. dæmi hjá Overgaard 1997: 20–21). Sú spurning vaknar hvaða gildi slíkar myndir hafi. Er ekki rökrétt að líta á þær sem afrit handrits sem var gert þegar handritið var betur farið?

Í kafla 3.3 fjalla ég um bönd og styttingar og reyni að setja fram skýrari reglur til að greina á milli þeirra. Ég legg til að skilgreiningunni á styttingum verði breytt þannig að aðeins megi fara eitt tákn á undan óræðu styttingarmerki en tvö ef síðara tákníð er ekki hluti af óstytta orðinu, t.d. ‘k(onungr)’ og ‘b(rædur)’ (< ‘bb.’). Í öðrum tilvikum séu skammstafanir bönd.

Í köflum um leiðréttingar á texta (3.4.1–3.4.3) og ill- og ólæsilega stafi (3.5) legg ég til nokkrar breytingar á aukatáknahefðum og þar á meðal samþættingu tákna:

a) Rétt er að setja hornklofa utan um illlæsileg tákn. Ekki þarf að stjörnu-merkja tákn ef meirihluti þess er greinilegur. Ef tákn er ólæsilegt á að setja hornklofa utan um það og tákna það með núlli, t.d. ‘[haoo]’.

b) Ef ólæsileg tákn eru endurgerð út frá samhengi og engar eða litlar leifar þeirra sýnilegar þá er rétt að auðkenna þau með stjörnu innan hornklofa, t.d. ‘[*hana]’.

c) Alltaf skal tákna burtakorin tákn á jöðrum handrits með þrípunktí jafnvel þó að fjöldi þeirra sé ljós af samhengi, t.d. ‘[ha...]

d) Ef fjöldi ólæsilegra stafa er nokkurn veginn ljós er hægt að hafa vafanúll innan sviga, t.d. ‘[oo(o)]’.

e) Hægt er að greina ólæsileg bönd frá öðrum ólæsilegum táknum með því að skáletra þau eða hafa þau uppskrifuð, ‘p[oo]’ eða ‘p[°o]’.

Auk þess legg ég áherzlu á mikilvægi þess að allar tilgátur í uppskrift séu auðkenndar með stjörnu (*) og vara útgefendur við því að ganga ekki of langt í því að bæta orðum við texta (3.4.2).

Ljóst er af þessari umfjöllun um uppskriftarhefðir að þær eru ekki greypar í stein og hollt að skoða grundvöll þeirra. Vonandi hefur þessi grein vakið menn til umhugsunar um þessi mál og þá er takmarkinu náð.

HEIMILDIR

- Aðalheiður Guðmundsdóttir (útg.). 2001. *Úlfhams saga*. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík.
- Bjarni Einarsson (útg.). 1985. *Ágrip af Nóregskonunga sögum. Fagrskinna – Nóregskonunga tal*. ÍF 29. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Bjarni Einarsson (útg.). 2001. *Egils saga Skallagrímssonar*. Bind I. A-redaktionen. EAA 19. C. A. Reitzels forlag, København.
- Blaisdell, Foster W. 1967. The Value of the Valueless: A Problem in Editing Medieval Texts. *SS* 39, 1:40–47.
- Cappelli, Adriano. 1967. *Lexicon abbreviaturarum: Dizionario di abbreviature Latine ed Italiane*. 6. útg. Hoepli, Milano.

- Dahlerup, Verner. 1880. *Ágrip af Noregs konunga sögum*. STUAGNL 2. København.
- Driscoll, Matthew James (útg.). 1992. *Sigurðar saga þóglá*. The shorter redaction. Edited from AM 596 4to. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík.
- Driscoll, Matthew James. 1997. Words, Words, Words: Textual variation in *Skikkju-rímur*. *Skáldskaparmál* 4:227–237.
- Fidjestøl, Bjarne, Odd Einar Haugen & Magnus Rindal (ritstj.) 1988. *Tekstkritisk teori og praksis*. Nordisk symposium i tekstkritikk Godøysund 19.–22. mai 1987. Novus forlag, Oslo.
- Finnur Jónsson (útg.). 1886–88. *Egils saga Skallagrímssonar* tilligemed Egils större kvad. STUAGNL 17. København.
- Firchow, Evelyn Scherabon & Kaaren Grimstad (útg.). 1989. *Elucidarius in Old Norse Translation*. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík.
- Guðvarður Már Gunnlaugsson. 1998. Leiðbeiningar um frágang greina. *Gripla* 10: 269–79.
- Guðvarður Már Gunnlaugsson. 2001. Handrit og skrift. Alfræði íslenskrar tungu [geisla-diskur]. Lýðveldissjóður, Reykjavík.
- Guðvarður Már Gunnlaugsson. 2003. Stafrétt eða samræmt? Um fræðilegar útgáfur og notendur þeirra. *Gripla* 14:197–35.
- Haraldur Bernharðsson. 1997. Ritdómur um *Mattheus sögu postula* (Ólafur Hall-dórsson útg.). *Skáldskaparmál* 4:254–57.
- Haraldur Bernharðsson. [2003.] Frágangur texta í nýrri útgáfu fornbréfa. [óútg.]
- Haugen, Odd Einar. 1985. The Evaluation of Stemmatic Evidence. Recension and Revision of *Niðrstigningar saga*. *The Sixth International Saga Conference* 28.7.–2.8. 1985. Workshop Papers I:423–50.
- Haugen, Odd Einar. 1987. *Filologi og tekstkritikk*. Eit norrønfilologisk synspunkt på kjerna i filologien. *Eigenproduksjon* 23. 2. útg. [1. útg. 1984.].
- Haugen, Odd Einar. 1988. Grensa kring vitskapen. Om demarkasjonslinjer i tekstkritikken. *Tekstkritisk teori og praksis*. Nordisk symposium i tekstkritikk Godøysund 19.–22. mai 1987. Ritstj. Bjarne Fidjestøl et al.:63–94. Novus Forlag, Oslo.
- Haugen, Odd Einar. 1990. Mál og metodar i tekstkritikken. *Den filologiske vitenskap*: 128–180. Ritstj. Haugen, Odd Einar og Einar Thomassen. Solum forlag, Oslo.
- Haugen, Odd Einar. 1992. *Stamtæ og tekstlandskap*. Studier i resensjonsmetodik med grunnlag i *Niðrstigningar saga*. [2 bindi.] Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Haugen, Odd Einar. 1995. *Constitutio textus*. Intervensjonisme og konservatisme i utgjevinga av norrøne tekster. *Nordica Bergensia* 7:69–99.
- Holm-Olsen, Ludvig. 1945. *Konungs skuggsiá*. Gammelnorske tekster utgitt av Norsk historisk kjeldeskrift-institutt i samarbeid med Gammelnorsk ordboksverk 1. Kjeldeskriftfondet, Oslo.
- Hreinn Benediktsson 1965. *Early Icelandic Script as Illustrated in Vernacular Texts from the Twelfth and Thirteenth Centuries*. Íslenzk handrit–Icelandic Manuscripts, series in folio 2. The Manuscript Institute of Iceland, Reykjavík.
- Indrebø, Gustav (útg.). 1920. *Sverris saga etter Cod. AM 327 4°*. Den Norske Historiske Kildeskriftkommission, Kristiania.
- Jensen, Helle. 1983. *Eiríks saga víðförla*. EAB 29. C. A. Reitzels forlag, København.
- Jensen, Helle. 1988. Profilering og standardisering af udgivelsespraksis. *Tekstkritisk teori og praksis*. Eit nordisk symposium. Godøysund 19.–22. mai 1987. Ritstj. Bjarne Fidjestøl et al.:101–15.

- Jensen, Helle. 1989. Om udgivelse af vestnordiske tekster. Holmberg, Bente, Britta Olrik Frederiksen og Hanne Ruus (ritstj.). *Forskningsprofiler udgivet af Selskab for Nordisk Filologi*:208–220. Gyldendal, København
- Jóhannes Bjarni Sigtryggsson. 2000. Hálfðanar saga Brönufóstra (a- og b- gerð). Ópr. M.A.-ritgerð við Háskóla Íslands.
- Jón Helgason. (útg.). 1938. *Byskupa sögur* I. hæfte. Det kongelige nordiske oldskriftselskab. Ejnar Munksgaard, København. [= EAA 13,1.]
- Jón Helgason. 1956. Athuganir um nokkur handrit Egils sögu. *Nordæla*. Afmælis-kveðja til Sigurðar Nordals 14. september 1956:110–148. Reykjavík.
- Jón Helgason. 1958. *Handritaspjall*. Mál og menning, Reykjavík.
- Knirk, James E. 1985. The Role of the Editor of a Diplomatic Edition. *The Sixth International Saga Conference* 28.7.–2.8. 1985. Workshop papers II:603–612.
- de Leeuw van Weenen, Andrea (útg.). 1993. The Icelandic Homily Book. Perg. 15 4° in the Royal Library, Stockholm. *Íslensk handrit*. Icelandic Manuscripts. Series in Quarto 3. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík.
- de Leeuw van Weenen, Andrea. 2000. *A Grammar of Möðruvallabók*. CNWS Publications. Vol. 85. Research School CNWS. School of Asian, African, and Amerindian Studies, Universiteit Leiden.
- Lindblad, Gustaf. 1952. *Det isländska accenttecknet. En historisk-ortografisk studie*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap 8. C.W.K. Gleerup, Lund.
- Már Jónsson. 2000. Forskeyttar forsetningar í miðaldahandritum. *Íslenskt mál og almennt málfræði* 22:167–176.
- Overgaard, Mariane. 1997. The organisation of the photography and restoration of manuscripts prior to their transfer to Iceland 1971–1996. *Care and conservation of manuscripts* 3:7–27. Proceedings of the third international seminar held at the University of Copenhagen 14th–15th October 1996. The Royal Library, Copenhagen.
- Ólafur Halldórsson. 1988. Tanker om tekstkritiske udgaver. *Tekstkritisk teori og praksis*. 11–23. Eit nordisk symposium. Godøysund 19.–22. mai 1987. Ritstj. Bjarne Fidjestøl et. al
- Ólafur Halldórsson (útg.). 1994. *Matheus saga postula*. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík.
- Rindal, Magnus. 1990. Framveksten av dei filologiske faga, særleg norrønfilologien, i Noreg. *Den filologiske vitenskap*:209–26. Ritstj. Odd Einar Haugen & Einar Thomassen. Solum forlag, Oslo.
- Saenger, Paul. 1997. *Space Between Words. The Origins of Silent Reading*. Stanford University Press, Stanford, California.
- Sanders, Christopher (útg.). 2001. *Beyers saga*. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík.
- Seip, Didrik Arup. 1954. *Palæografi. B. Norge og Island*. Nordisk kultur 28 B. Albert Bonniers förlag, Stockholm.
- Stefán Karlsson (útg.). 1963. *Íslandske originaldiplomer indtil 1450*. Tekst. EAA 7. Munksgaard, København.
- Stefán Karlsson (útg.). 1983. *Guðmundar sögur biskups* I. Ævi Guðmundar biskups. Guðmundar saga A. EAB 6. C.A. Reitzels Forlag, Kaupmannahöfn.
- Widding, Ole. 1934. Ritdómur um *Der ursprung der isländischen schrift und ihre weiterbildung bis zur mitte des 13. jahrhunderts*. (Harald Spehr). ANF 50:357–63.

- Wolf, Kirsten (útg.). 1995. *Gyðinga saga*. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík.
- Zitzelsberger, Otto J. (útg.). 1987. *Konráðs saga keisarasonar*. American University Studies. Series I. Germanic Languages and Literature. Vol. 63. Peter Lang, New York/Bern/Frankfurt am Main/Paris.
- Póra Björk Hjartardóttir. 1993. *Getið í eyðurnar. Um eyður fyrir frumlög og andlög í eldri íslensku*. Málfræðirannsóknir 6. Málvísindastofnun Háskóla Íslands, Reykjavík.
- Örmólfur Thorsson. 1990. „Leitin að landinu fagra“. Hugleiðing um rannsóknir á íslenskum fornþekktum. *Skáldskaparmál* 1:28–53.

SUMMARY

The purpose of this article is to look in detail at some transcription practices in scholarly editions of Old Norse texts. First there is a short look at the most common practices in editing and transcribing Old Norse texts. I then recommend a certain degree of normalization of punctuation, minuscules and majuscules and one and two words to increase the readability of the transcription. Problems that arise in transcription are then discussed, i.e. selecting of special letters and the handling of abbreviations. I point to a discrepancy in editions with regard to the handling of consonant and vowel signs and also look at the difference between suspensions and abbreviations and try to clarify the difference between them. In a chapter on special signs I recommend that an asterisk (*) be used to mark all conjectural signs in editions and that ‘|’ be used not only to mark duplicated words but also extra letters and punctuation signs. I also warn editors against restoring too many words in a text.

Jóhannes B. Sigtryggsson
Álfheimur 26
104 Reykjavík
johans@hi.is